

A láthatatlan iskola

Fille au pair

Kevés szó esik arról a régi igazságról, hogy nemcsak az iskolában, hanem az életben is tanulunk. A fenti címmel induló sorozatban olyan jelenségekről olvashatunk, amelyek rejtett módon, de esetenként nagyobb nevelő erővel hatnak, mint bármi az iskolában.

Párizsban felhív Eszter, most tudta meg a számomat, meg akar látogatni. "Nem is tudtam, hogy itt vagy", mondom neki. "Ó, már egy fél éve", válaszolja. "Halasztottam az egyetemem. Fille au pair vagyok."

Eszter angol-francia szakos. Volt már "fille au pair", mégpedig az érettségi után, de akkor Angliában. "Fille au pair", azaz olyan lány, aki egy külön szoba ellenében, meghatározott óraszámban foglalkozik a házigazda család gyerekével, esetleg segít a háztartásban. Pénzt nem kap, az otlakás ellenében dolgozik. Előfordul persze, hogy a felek a szoba ellenértékén felüli, további munkákban is megegyeznek. Ilyenkor a fiatal lány a szokásos órabért kapja. (A "baby sitter" viszont csak pénzért ügyel a gyerekekre, nem lakik a munkáját igénylő családnál.)

Nem emlékszem már pontosan, hogy Lady Diana fille au pair volt-e vagy baby sitter, amikor Károly herceg udvarolni kezdett neki, de az megmaradt bennem, hogy a korabeli magyar magazinok "óvónőnek" nevezték a szóbanforgó hölgyet. Nem is értette a titkárnőnk. "Ez olyan grófkisasszonyféle, ugye?" "Igen." "Akkor meg minek dolgozik az ilyen?"

Akkoriban olvastam egy szovjet szociológiai tanulmányt. A szerző az amerikai egyetemisták jövedelmi viszonyait elemezte. És bár tárgyilagosan elismerte, hogy a diákok jelentős része ösztöndíjat kap, mélységesen megütközött azon, hogy – ugyancsak jelentős részük – napi egy-két órában mosogat, felszolgál, benzinkútnál dolgozik, takarít vagy a hétvégeken vállal munkát, illetve a nyári szünetekben teremti elő a tanulás költségeit. A szerző azt is megnézte, hogy a munkát végző egyetemisták szülei milyen társadalmi réteghez tartoznak. Elképedve állapította meg, hogy ebből a szempontból nincs különbség a fiatalok között. A legszegényebb családok gyermekei éppúgy dolgoznak, mint azok, akiknek a szülei milliomosok. Arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Államokban sem az állam, sem a szülők nem gondoskodnak eléggé a fiatalokról. Bezzeg a Szovjetunióban egyéb dolguk sincs a diákoknak, mint hogy tanuljanak. Sőt tilos is munkát vállalniuk, nehogy elvonja őket a tanulástól.

A szerző nyilvánvalóan nem értette meg, hogy dolgozni nemcsak a megélhetés kényszerétől hajtva lehet, hanem azért is, hogy az ember bebizonyítsa önmagának és környezetének: önállóan is megállja a helyét. Az Egyesült Államokban a társadalmi normák kétségtelenül megkövetelik a fiataloktól, hogy a középiskola elvégzése után anyagilag is függetlenedjenek valamennyire a családtól. Más kérdés, hogy ennek az elvárásnak a súlya sokkal kevésbé nyomja azokat, akik mögött jómódú család áll, mint azokat, akik nem számíthatnak családi támogatásra.

Ennél érdekesebb azonban az, hogy milyen képe van az említett tanulmány szerzőjének a munkáról. Mint ahogy egykori titkárnőnk nem értette, hogy aki gazdag, miért dolgozik, úgy ő sem érti, hogy a gazdagok gyermekei miért akarják legalább részben saját maguk előteremteni költségeiket. Az amerikai társadalmi gyakorlatot elítélő véleménye mögül kikandikál a munka értékéről alkotott véleménye. Egészen pontosan: a fizikai munka tényleges árfolyama abban a társadalomban, amelyet oly sokszor neveztek a május elsejei ünnepi beszédekben "a munka társadalmának".

Úgy látszik, az elmúlt évtizedekben a fizikai munkák között is különösen alacsony rangja volt a családban, a háztartásban végzett munkáknak. Kosztolányi Édes Anájából, Móricz Árvácskájából tudjuk: nem ok nélkül. Magyarországon a feudális viszonyok a legérzékenyebben az úr és a cseléd viszonyában konzerválódtak. A cseléd-státus jelképi ereje akkor is megmaradt, amikor már nem sok cseléd – vagy ahogy inkább nevezni kezdték: háztartási alkalmazott – volt ebben az országban.

Valójában paradox folyamat ment végbe. A magántulajdon visszaszorításával szinte mindenki alkalmazott lett, bérmunkás a szó legtágabb értelmében. Anélkül, hogy bármiféle szervezett érdekvédelemre számíthatott volna. Másrészt viszont az új bérmunkás-lét úgy jelent meg, mint egy újfajta öntudat forrása egy kizsákmányolás-mentes társadalomban. Amikor a hivatalos szóhasználatban már rég nem emlegették az új öntudatot, akkor is megmaradt annak az illúziója, hogy nincs kizsákmányolás. Ha van, nem nálunk, ha mégis nálunk, csak ott, ahol még cselédet tartanak. A kiszolgáltatottságot a cselédsors, a megalázó munkát a házimunka jelképezte.

Ez a képzetársítás a "második műszakot" végző: kenyérkereső munkájuk mellett gyermeket nevelő és háztartást vezető nőkre is kivetült. A leginkább azonban azok testesítették meg a cselédkönyv nélkül is cselédként robotoló nő fogalmát, akik "csak" háztartásbeliek voltak. Mintha a háztartáson kívül a munka valóban csak becsület és dicsőség dolga lett volna, a nők kizsákmányolása – sőt a kizsákmányolás – egyet jelentett a családon belüli kizsákmányolással. Aki ismeri a hétköznapi élet nehézségeit, tudja, hogy nálunk soha nem volt könnyű ellátni a háztartást, és amellet kenyeret keresni. Más kérdés, hogy az ember vérét nemcsak a háztartási munka szívta ki. Sokáig azonban csak az utóbbiról lehetett kimondani, hogy az ember nem mindig önként és dalolva végzi.

Mára az a nézet is polgárjogot nyert, hogy a háztartási munka is lehet öröm forrása, és a gyereknevelés is lehet önmegvalósítás. Emellett azonban tovább él a társadalmi tudatban a háztartáson belüli és kívüli munkák egykori hivatalos rangsora is. Még a hatvanas évek közepén a debreceni Egyetemi Életben egy bölcsészhallgató – később ismert tollforgató – felháborodottan ítélte el azt az angol szakos lányt, aki a nyári szünetben "titokban" au pair-alapon lakott és dolgozott egy angol családnál. Hogy micsoda cselédtempó, megalázkodni a kapitalisták előtt, csak azért, hogy Nyugaton lehessen. Hogy fér ez össze a szocialista öntudattal? Ugyanebben az időben a debreceni egyetemisták nyaranta dolgozhattak az NDK-ban, a Sassnitz-i halkonzervgyárban. Futószalag mellett, három műszakban. Ezt az Egyetemi Élet nagyon jó kezdeményezésnek tartotta.

Ma már senki nem emlegeti a szocialista öntudatot, de a másoknak végzett házimunka mind a mai napig nem vált egyenrangúvá a többi kenyérkereső tevékenységgel. Sokan talán nem is hiszik el, hogy ez is alapulhat a szerződő felek egyenrangúságán, kölcsönös érdekein és kölcsönösen megelölegezett bizalmán. Lehet, hogy más munkákról is nehezen hiszik el.

Magyarországon ma még nem általános a háztartástan tanítása. Ezért sem válhat nálunk ez a tevékenység szakmává. A háztartási munka árfolyamát természetesen az is emelte volna, ha a társadalmi kapcsolatok – köztük a munkáltatók és a munkavállalók, a főnökök és a beosztottak kapcsolata – egyenrangúbbá válnak. Am

ez a folyamat sem ment kielégítően végbe.

Boldizsár Iván a harmincas években írt egy kis könyvet "a gazdag parasztok országáról", Dániáról. Feltűnt neki, hogy az egyetemi tanár édesanyja vacsora közben megemlíti, hol volt szobalány három évig; hogy az újságírónál a szakácsnő és a szobalány a családdal együtt vacsorázik; hogy a vezérigazgató az étteremben átmegy a szomszéd asztalhoz, hogy üdvözölje szobalányukat és annak vőlegényét, aki gimnáziumi tanár. "Én ekkor kezdtem sejtteni, mi az a demokrácia", írja.

Ahogy a középkorban a mesterlegények messzi országokba mentek, hogy gyarapítsák tudásukat, úgy mennek most a nyugati országokba a fiatal lányok fille au pairnek vagy baby sitternek. Egyetemi tanulmányaik előtt vagy közben, esetleg ezeket megszakítva vesznek részt más családok életében, idegenként, mégis családtagként. Pénzért vagy szobáért, pontosan tisztázva, hogy mit csinálnak, és ezért mit kapnak. A lányok így tökéletesíthetik nyelvtudásukat, megtanulhatják, hogyan kell megszervezni a háztartást, és hogyan kell bánni a gyerekekkel. Megismerhetik egy másik társadalom mindennapjait és kultúráját, vagy saját társadalmuk korábban nem ismert szegleteit. Kipróbálhatják önállóságukat, de úgy, hogy közben biztonságot nyújtó családra támaszkodhatnak.

Párizsban az egykori cselédszobák a legfelső emeleten vannak. Kicsik, és sokszor a lift sem megy fel hozzájuk. Ezekben a tetővárosra néző szobákban laknak a házban dolgozó fille au pairek.

"Honnan telefonálsz?", kérdem Esztertől. "Hát innen, ahol vagyok. Illetve lentről. Majdnem mindig itt vagyok akkor is, ha nem dolgozom. Itt jól lehet olvasni, és tévé is van."

Megbeszéljük, hogy együtt megyünk a Szent Lajos szigetre. "Hozom Rachelt is, jó? Most ugyanis dolgozom", mondja.

Megérkeznek, és Eszter azt mondja Rachelnek franciául: "Vesd le a kabátod, mert rádmelegszik!" A tizenégyéves kislány pedig azt mondja nekem: "Szia!"

SZABÓ ILDIKÓ

Irodalomtanítás - másképp

Beszélgetés az Alternatív Közgazdasági Gimnázium tanárával

Művészetismeret a neve annak az integrált tantárgynak, amelynek keretein belül a budapesti Alternatív Közgazdasági Gimnázium diákjai – a nulladikkal együtt négy és fél évig – irodalomról, zenéről, képzőművészetről tanulnak. Vele párhuzamosan a társadalomismeret fut – ez három hetes periódusokban napi 2-2 órát jelent; a váltó három hét mindig a természetismereté és a matematikáé. Az iskola az oktatás súlypontját a lexikális ismeretek mindenáron való fejekbe gyömöszölése helyett a (tanulási) készségfejlesztésre, az önálló és kreatív ismeretszerzésre – feldolgozásra helyezi. A művészetismeret tanításában a befogadóvá nevelésnek jut a legfontosabb szerep, annak, hogy a növendékek szeressenek meg olvasni, zenét hallgatni, színházba, múzeumba járni – és persze tanuljanak meg szelektálni is. Az irodalomoktatásban ennek megfelelően – különösen az első két évben – kevésbé a művek elemzése, mint inkább el- és felolvasásuk, meghallgatásuk, megnézésük, játékos feldolgozásuk a feladat. A tanulók kezében ehhez szöveggyűjtemények vannak, amelyek az irodalmi műveket és néhány kapcsolódó tanulmányrészletet tartalmaznak. A továbbiak